

УДК 821.09.161.2"20"(092)ПІДМОГИЛЬНИЙ+821.09.161.2 "20"(092)ЗВИЧАЙНА
DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.2>

В. Г. КРИВЧУН

аспірантка,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Електронна пошта: vita_nika@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0007-9490-4682>

РЕЦЕПТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РОМАНУ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО» У ПОВІСТІ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ «ТИ»

У статті проаналізовано художній діалог між повістю «Ти» Олени Звичайної та романом Валер'яна Підмогильного «Місто» через призму сприйняття головною героїнею Вірою Ільченко образів і мотивів твору митця. Метою дослідження є виявлення літературної полеміки між двома текстами, яка розкриває нові аспекти інтерпретації роману та демонструє авторську позицію Олени Звичайної щодо замовчування митцем правди тодішньої епохи.

Методологічною основою дослідження є інтерпретаційний підхід до аналізу художнього тексту, що дозволяє простежити, як повість «Ти» вступає в діалог із романом «Місто», розкриваючи різні смислові рівні через внутрішній монолог головної героїні. Крім того, застосовано рецептивний метод, який дає змогу простежити, як читач (зокрема, героїня твору Олени Звичайної) осмислює текст Валер'яна Підмогильного й реагує на нього.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено детальний аналіз літературного конфлікту між персонажами двох творів: Степаном Радченком з роману «Місто» та Віри Ільченко з повісті «Ти». Простежено відмінності у світоглядних позиціях героїв, їхніх моральних орієнтирах і життєвих цінностях. Особливу увагу приділено паралелі між Степаном Радченком та ще одним персонажем повісті «Ти» – Степаном Панченком, чия схожість із героєм Підмогильного підкреслюється навіть на рівні імені, що посилює мотив зради та моральної слабкості.

У висновках досліджено, як критичне прочитання Оленою Звичайною роману «Місто» стає засобом для порушення питань відповідальності митця перед суспільством, морального нонконформізму та правди. Виявлено, що внутрішній конфлікт Віри Ільченко уособлює неприйняття компромісів із власною совістю на протигагу моральної гнучкості Степана Радченка. Представлена рецептивна інтерпретація, в якій художня полеміка між двома творами стає інструментом для викриття моральної двозначності епохи та розкриття ілюзорності радянської дійсності, відображеної в романі «Місто».

Ключові слова: рецепція твору, літературна полеміка, критичний діалог, художня рефлексія, психологізм персонажів, персонаж, література діаспори.

Постановка проблеми. Роман «Місто» Валер'яна Підмогильного – це один з перших інтелектуальних романів в українській літературі ХХ століття, який викликав хвилю критики та суперечливі відгуки, ставши не лише літературним феноменом, а й полем для роздумів кількох поколінь. Як художній твір, він демонструє високу літературну майстерність автора, зокрема складність образу головного героя Степана Радченка, але водночас, з іншого боку, презентує замовчування соціальних реалій того часу. Особливий інтерес становить критичне прочитання роману «Місто» Оленою Звичайною в її повісті «Ти», де через внутрішній світ головної героїні Віри Ільченко письменниця-емігрантка Олена Звичайна вибудовує своєрідний діалог із романом «Місто». Це полемічне зіставлення порушує питання, якою мірою Підмогильний, як стверджує авторка,

відтворив гострі соціальні реалії своєї доби, чи свідомо замовчував їх. Актуальність проблеми полягає в необхідності глибшого аналізу цієї літературної дискусії та осмислення підґрунтя такої гострої критики з боку Олени Звичайної.

Мега статті. Повість «Ти» досі не була об'єктом ґрунтовного літературного аналізу, що обмежує можливості для порівняння творчої спадщини Олени Звичайної та Валер'яна Підмогильного, а також для дослідження паралелей між їхніми текстами й осмислення критичного ставлення письменниці-емігрантки до роману «Місто». Зважаючи на відсутність досліджень, присвячених повісті «Ти», постає потреба в поглибленому аналізі цього твору в контексті його художнього діалогу з романом Валер'яна Підмогильного.

Метою статті є висвітлення рецептивної інтерпретації митця у творчості Олени

Звичайної, дослідження художніх засобів, якими авторка повісті вибудовує полеміку із письменником та його текстом. Таким чином, стаття є спробою заповнити наукову прогалину у вивченні творчості емігрантки Олени Звичайної та відкрити перспективи для подальших досліджень її літературної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Творчість В. Підмогильного вже неодноразово була предметом наукових досліджень. Вона висвітлена у працях багатьох науковців, зокрема у монографіях Валерія Шевчука «Екзистенціальна проза Валер'яна Підмогильного», Раїси Мовчан «Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі», Володимира Мельника «Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст.», Соломії Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі», Мар'яни Гірняк «У пошуках координат для власного я: проблема ідентичності у прозі Валер'яна Підмогильного» та інших.

А от наукових розвідок, присвячених творчості Олени Звичайної, дуже мало. Окремі її твори або їх аспекти ставали предметом дослідження у працях Світлани Ленської «Рецепція гоголівських мотивів у «Миргородському ярмарку» Олени Звичайної» та «Антитоталітарне спрямування повісті Олени Звичайної "Селянська санаторія"», Марини Кушнерьової «Гоголівський текст у творчій рецепції Олени Звичайної (на матеріалі нарисів «Миргородський ярмарок»)», Світлани Журби «Трагедія українського селянства під час голодомору у прозі діаспори (на матеріалі творів Олени Звичайної та Іванни Чорнобривець)», Валентини Кузь «Взаємодія жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі (за повістю «Селянська санаторія» Олени Звичайної)», Віти Кривчун «Фольклорний образ плахти та її символічне значення у нарисі Олени Звичайної "Миргородський ярмарок"».

Виклад основного матеріалу. Олена Звичайна – потужний голос української діаспори, «одна з тисяч жертв сталінських репресій 1930-х років, якій пощастило вижити в добу терору» [Кривчун : 77]. Її творчість – це «важливий документ епохи, який допоможе зрозуміти та осягнути масштаби трагедій, які пережив

український народ у ХХ столітті» [Кривчун : 568]. Це дуже важлива постать еміграційної літератури, чиє ім'я було несправедливо забуте, а її твори довгий час залишалися поза увагою дослідників. За рівнем таланту цю письменницю можна «порівняти з класиками української літератури» [Кривчун : 19].

Серед розмаїття творчої спадщини Олени Звичайної, якій «притаманна автобіографічна основа» [Ленська : 38], особливе місце посідає повість «Ти», яка «відрізняється від попередніх творів письменниці ліричністю, багатством метафор та символів» [Кривчун : 158]. Уперше повість була опублікована у 1982 році в Мюнхені і є унікальним твором, який переносить читача в атмосферу Києва 1920-х років, коли Україна переживала радикальні соціальні та політичні зміни. Дія відбувається в Києві 1927–1929 років, який у творі «представлений не лише як фон, а як живий свідок та учасник історичних перетворень» [Кривчун : 158]. На тлі величної київської архітектури розвивається історія 16-річної сироти Віри Ільченко, яка намагається знайти своє місце в житті та захистити свої права в умовах репресивної радянської системи.

Роман «Місто» у повісті «Ти» вводиться майже у фіналі твору. Головній героїні Вірі Ільченко пропонують ознайомитися з цим романом як із літературним трендом. Через реакцію, оцінки та висловлені думки Віри щодо цього твору авторка транслює своє ставлення до роману та до письменника.

Письменниця вводить у твір прийом антитези, використовуючи контрастні образи головних героїв двох творів – Віру Ільченко та Степана Радченка. Обидва є сильними особистостями, наділеними інтелектом і волею, які прагнуть здобути освіту та реалізувати себе як письменники, проте їхні життєві цінності кардинально різняться. Ця антитеза набуває ще більшої глибини через епізоди, в яких Віра читає роман Підмогильного. Саме через її сприйняття твору Олена Звичайна виражає критику щодо Степана Радченка, показуючи його як втілення хибних ідеалів.

На противагу Степану Радченку, головна героїня повісті «Ти» Віра Ільченко постає у творі як ідеал жінки-патріотки, яка протистоїть тоталітарній системі не лише за своїми

переконаваннями, а й власним життям. Вона не просто спостерігає за руйнуванням національних цінностей – жінка переживає це на власній долі. Якщо Віра бореться за свої ідеали, залишаючись вірною національній свідомості, то Степан уособлює пристосуванство, прагнення успіху за будь-яку ціну. Їхні життєві шляхи розходяться настільки кардинально, що Віра стає уособленням того, чим Степан міг би бути, але ніколи не став.

Олена Звичайна через епізоди, в яких Віра читає роман «Місто», майстерно відтворює коротку життєву історію Степана Радченка, який пишався своїм внеском у революційну діяльність. Хоча колись він тримав прапор, символічний для осінніх степів і небес, це було недовго. Радченко зрікся цього і повністю віддався служінню прапоріві кольору крові.

Щойно ставши киянином і студентом, Степан Радченко оселяється на Подолі в родині крамаря Гнідого. Отримує теплий куток, ситне харчування та прихильність господині, старшої на 20 років. Матеріально він забезпечений, навіть має стипендію, але до інституту не ходить, навчання його не цікавить. Степан прагне грошей і слави. Він пише оповідання «Бритва», що символізує боротьбу за радянську владу, і, без здобуття освіти, ця новела відкриває йому шлях до успіху. Проте перший літературний досвід приносить і прикру поразку, яка псує настрій. Щоб компенсувати приниження, Радченко здійснює аморальний вчинок: у Царському саду він гвалтує свою односельчанку Надійку, а потім залишає її зі словами: «Не я, так другий» [Підмогильний : 74].

На думку Олени Звичайної, цей епізод не лише розкриває справжню цинічну сутність Степана Радченка, а й показує моральний занепад того часу. Вчинок Радченка не лише характеризує героя, а й виступає символом аморальності й безвідповідальності, які стали нормою в умовах радянського режиму. Олена Звичайна використовує цей момент, щоб підкреслити, як для влади тієї доби подібні прояви жорстокості та цинізму стали прийнятними, що вказує на глибоку моральну кризу в суспільстві.

Прочитавши лист від свого сільського друга, Степан Радченко вирішує більше ніколи не повертатися до села. Він із презирством відкидає і звалтовану ним Надійку, і товаришів,

і саме село, яке ще недавно було його домівкою. Ця позиція дивує Віру, яка щиро запитує, чим село завинило перед Степаном.

Олена Звичайна гостро критикує Радченка за таку зневагу до свого походження. Вона підкреслює, що його презирство до села є проявом неусвідомленої меншовартості, яка прикривається зарозумілістю. Письменниця зауважує, що Радченко у своїй пихатій самозакоханості сприймає інших персонажів лише як тло для власного зростання. Всі вони, за задумом автора, здаються блідими, обмеженими й позбавленими духовної глибини, але, як зазначає критикиня, це лише підкреслює легковажність самого героя. Радченко не здатен бачити в інших людях сильних особистостей, а жінки у його світі зведені до безголосих об'єктів, які лише задовольняють його амбіції чи примхи.

У цьому контексті Олена Звичайна показує, як Степан Радченко руйнує життя безробітної молодої дівчини Зоськи. Однак, хоча саме цей момент міг би стати приводом для більш глибокого розгляду соціальних умов того часу, Валеріан Підмогильний не приділяє уваги важливим аспектам, які впливають на життя персонажів. Письменник не розповідає про безробіття в цей історичний період, не згадує про житлову кризу в Києві, хоча згадка про бідність, в якій живе Зоська зі своєю родиною в тісній кімнаті, вимагала б таких роздумів. Навіть більше, Степан не цікавиться умовами життя дівчини: він не запитує про роботу її батька, про його заробіток, про їхнє бідне існування. Замість цього він дарує Зосьці парфуми, але це дарунок не пов'язаний із щирою турботою, а скоріше є проявом його бажання скористатися наївністю та слабкістю закоханої Зоськи. Степан не шукає відповіді на запитання про її життя, бо це йому не потрібне – він використовує беззахисну дівчину, а не піклується про неї.

Степан Радченко, пропонуючи Зосьці одружитися, незабаром змінює свою позицію. Під час вечірки, сповнений байдужості, він заявляє їй: «Обридла ти мені! Відчепися від мене, от що!» [Підмогильний : 235], і, не зважаючи на попередні обіцянки, починає залицятися до іншої – балерини Рити. Навіть після того, як він зрадив Зоську, він хоче відновити з нею стосунки, але, дізнавшись, що вона отруїлася, його сум не триває довго. Набагато більше

його радує нова квартира, яку він зняв. І тут звичайна подія набуває важливого значення, адже це помешкання розташоване не десь, а на Липках – районі, що завжди мав особливий статус у Києві. Олена Звичайна підкреслює, що кожен киянин знав: Липки – це не просто красиві вулиці, а територія, де в часи царської росії жили аристократи та багаті. Однак із приходом радянської влади цей район зазнав трагічних змін: чека, з її в'язницею та розстрілами, оселилася тут, і саме в будинках колишніх аристократів тепер жили чекісти та комуністи зі своїми родинами. Для Віри, яка була обізнана з історією Липок, стало справжнім шоком дізнатися, що Степан Радченко обирає цей район для свого нового помешкання, що свідчить про його моральне відчуження від тих традицій, які він нібито обстоював.

Також Олена Звичайна рішуче критикує творчий шлях Степана Радченка, який лише починає формуватися в його творах. Вона зазначає, що в його оповіданнях розстріли відбуваються так легко і буденно, що трупи лягають покійно, немов безжиттєві об'єкти. Віра, читаючи ці рядки, не може не згадати про свого батька, якого розстріляли за українську ідею, і ця згадка тільки підсилює її неприязнь до образу Степана Радченка.

Олена Звичайна звертає увагу на зміну імені Степана на Стефана, що викликає в неї обурення. Для нього це не просто бажання змінити зовнішній вигляд, а символічна втрата власної ідентичності. Письменниця розуміє, що цей крок – це публічне намагання стати кимось іншим, тим самим відмовляючись від своєї попередньої сутності.

Письменниця наголошує на тому, що Степан залишає лекції з української мови, адже вони вже не мають для нього жодного значення, і в цей момент проявляється його справжнє ставлення до національної ідентичності. Письменниця підкреслює, що Степан ніколи не був ідейним українізатором, не мав жодного бажання сприяти розвитку української культури чи навіть розуміти важливість цього процесу. Його метою було одне – забезпечити собі розкішне життя, знайти комфортне помешкання та задовольнити свої фізичні бажання, не замислюючись і про інші, більш глибокі цінності.

Олена Звичайна зазначає, коли Віра читала роман «Місто», її увагу привернули останні рядки твору Валеріана Підмогильного: «Радченко йшов додому, а опинившись у своїй, справді розкішній кімнаті (в Липках!) і відчинивши свої вікна наростіж, побачив місто, яке «покійно» лежало внизу хвилястими брилами скель» [Звичайна : 510]. Згодом йде опис, де він раптом завмер, і в тиші лампи над столом пише свою «повість про людей». Однак, саме слово «покійно», вжите Підмогильним у цих завершальних рядках, вразило Віру. Вона відчула, що воно є важливим для розуміння кінцевої мети твору. Слово «покійно» мало на меті остаточно переконати читача в тому, що Стефан Радченко дійсно перемиг Київ, здобув його. Віру охоплює глибоке здивування: «Яким же чином місто Київ могло лежати покійно, внизу, під ногами такого жалогідного «переможця», який навіть і основної фортеці цього міста – освіти не здобув?» [Звичайна : 511].

Олена Звичайна рішуче критикує образ Києва, зображений Валер'яном Підмогильним фальшиво і поверхнево. Через образ Віри вона протестує проти зображення міста, яке «покійно» скоряється Степанові Радченку. Київ, у трактуванні Підмогильного, позбавлений багатства історичної пам'яті, живих соціальних процесів та реальних людських стосунків. Відсутні образи робітничого класу, студентства, безробітних і безпритульних, що є невід'ємною частиною реальності того часу. Натомість, у центрі твору – самозакоханий Стефан, який не є ані справжнім студентом, ані гідним представником професури, бо, залишаючись на рівні поверхневих амбіцій, він не здатен до справжнього розвитку.

Олена Звичайна вводить у свою повість «Ти» ще одного персонажа – Степана Панченка, що є явним рефлексивним дублікатом Степана Радченка, адже його образ практично ідентичний, за винятком прізвища. Цей новий персонаж з'являється у повісті під час новорічного балу і намагається залицятися до Віри, до якої згодом приходять в гості. Під час зустрічі між цією парою відбувається жвава дискусія щодо роману «Місто» та його автора. У бесіді з Панченком Віра висловлює свою рішучу критику на адресу Підмогильного, зазначаючи, що роман не відображає реальну картину того часу.

Вона вказує на численні недоліки, зокрема на відсутність у творі важливих соціальних та історичних аспектів: безробіття, безпритульності, проблем релігійності. Віра підкреслює, що Підмогильний, замість правдивого зображення дійсності, створює фальшивий образ, що нагадує «криве дзеркало». Її гнів також викликає те, що письменник використовує свій талант для вигадування ілюзорної картини радянського життя, а його твір, незважаючи на критику, стає популярним і отримує державне визнання.

Під час дискусії про роман В. Підмогильного «Місто» Віра Ільченко зауважує, що автор не порушив важливу соціальну проблему безпритульності у Києві. У розмові вона зізнається Степану Панченку, що сама працює над повістю, присвяченій цій темі. Віра розповідає, що особисто спілкувалася з безпритульними, носила їм їжу, аби краще зрозуміти їхній світ і відобразити його у своєму творі. Зацікавлений Степан запитує, чи може ознайомитися з її рукописом, і Віра, захоплена його увагою, охоче передає йому свою працю. Втім, у цьому жесті прихована іронія долі, адже її власний твір невдовзі стане інструментом проти неї самої.

Під час обговорення роману В. Підмогильного «Місто» між Степаном Панченком і Вірою Ільченко розгортається жвава дискусія. Однак у процесі розмови Степан, виявляючи свої почуття до дівчини, переходить межу – дозволяє собі неприпустимі вчинки. Обурена такою поведінкою, Віра з гідністю дає йому ляпас і з непохитною рішучістю відповідає: «Ви – Степане Панченко, як я бачу, нічим від Степана Радченка не відрізняєтесь: у стосунках із жінками ви обоє – Советчики! Але в даному разі ви помилися в... адресі! Ідіть на Гімназійну! Там живе Зоська! Це зовсім недалеко звідци! Хай буде вам відомо, що я – не Зоська! Я рівно ж не Надійка і не Ріта! Геть звідци!» [Звичайна : 535]. Принизливий момент завершується тим, що Степан залишає дім Віри.

Письменниця майстерно проводить паралель між Степаном Панченком і головним героєм роману «Місто» Степаном Радченком, підкреслюючи їхню схожість у прагненнях і суперечностях.

Коли Віра Ільченко вигнала Степана Панченка зі своєї квартири, вона раптом усвідомила, що він забрав її рукопис про безпритульних. Її

дзвінки залишалися без відповіді, а Панченко вперто уникав будь-якого контакту. Нарешті після численних спроб Віра додзвонилася до нього, проте у відповідь почула заперечення – Степан стверджував, що ніякого рукопису не отримував. Збентежена і налякана, Віра не знала, як діяти далі. Дні й тижні минали у тривозі, аж раптом на роботі вона отримала несподіваний дзвінок від Панченка. Він зізнався, що прочитав її твір і готовий його повернути.

Під час зустрічі Степан Панченко, сповнений іронії та глузливого насміху, спробував принизити Віру, вимагаючи вибачень за її ляпас. Але Віра залишалася твердою: «Отже, ви є копією Степана Радченка, але ж я не є копією Зоськи чи Надійки!» [Звичайна : 542]. Її горді слова не викликали в Панченка поваги, а лише підкреслили його зверхність. З саркастичною усмішкою він кинув: «Отже, я віддав вам ваше! Бувайте здорові, не-Зосько!» [Звичайна : 542], – і, повернувши рукопис, залишив її саму.

Віра, тримаючи у руках свою працю, спершу відчула полегшення, проте це була омана. Зненацька позаду почувся владний голос, який наче ударив її по серцю: перед нею стояв агент КПУ, який холодно і безапеляційно повідомив про її арешт. Рукопис, який вона вважала символом свого творчого самовираження, став фатальною підставою для репресій, руйнуючи її мрії.

Олена Звичайна, майстерно зображуючи драматичний розвиток подій, не лише підкреслює моральне падіння Степана Панченка, але й акцентує увагу на трагічній долі жінки, яка наважилася протистояти суспільним стереотипам. Вчинок Панченка щодо Віри оголює його моральну нікчемність. Скориставшись довірою дівчини, він перетворив її рукопис не лише на засіб маніпуляції, а й на знаряддя знищення самої Віри Ільченко. Адже цей твір став причиною її арешту, а згодом і заслання. Панченко постає уособленням не лише цинізму, а й підкореності владі, яка стає для нього головним орієнтиром.

Паралель між Степаном Панченком та Степаном Радченком, героєм роману В. Підмогильного «Місто», вказує на спільну для обох тему морального падіння під тиском особистих амбіцій. Панченко і Радченко – це образи, що попереджають про наслідки моральної деградації

та демонструють, як нездатність до співчуття й самокритики може зруйнувати людину.

Отже, Олена Звичайна у повісті «Ти» використовує кілька способів для зображення справжньої тогочасної реальності.

Мисткиня створює образ, який свідомо протиставляє героєві роману «Місто». Віра Ільченко є антитезою Степанові Радченку: вона чесно й відверто прагне відобразити у своєму майбутньому творі про безпритульних реальну соціальну проблему, виступаючи за справедливість. Натомість Радченко, створюючи своє оповідання «Бритва», зосереджується на боротьбі за радянську владу та ігнорує реальні проблеми суспільства.

У повісті Віра Ільченко читає роман Підмогильного, і через її сприйняття твору Олена Звичайна висловлює свою позицію.

Степан Панченко – персонаж, чия схожість із Радченком підкреслюється навіть на рівні імені. Панченко, який зраджує Віру, виступає метафорою того, як письменники, подібно до персонажа Валер'яна Підмогильного, могли пристосовуватися до вимог радянської ідеології.

У повісті Олена Звичайна детально описує те, що не потрапить в об'єктив зображення в «Місті»: злидні, безробіття, безпритульність, постійний контроль з боку влади та репресії. Через ці описи вона не лише показує реальну картину тогочасного життя, але й доповнює те, що не зобразив В. Підмогильний.

Ці прийоми дозволяють Олені Звичайній не лише викрити обмеженість Підмогильного у зображенні радянської дійсності, а й порушити питання про етичну відповідальність митця.

Однак важливо поглянути на твір під іншим кутом зору. По-перше, як зазначає Оксана Філатова, головний герой твору переживає «внутрішнє роздвоєння між низькою самооцінкою індивідуального “я” та гіпертрофованою амбітністю: з одного боку, він страждає від страху в хаотичному просторі “чужого” міста, соромиться свого зовнішнього (селянського) вигляду, убогості найманого помешкання; з іншого – прагне жити “нормально, по-міському”, “висунутись і бути обраним”, зрештою, “не ненавидіти ... місто, а здобути його» [Філатова : 162]. Отже, така боротьба

природна для людини, яка стикається з новим чи чужим середовищем.

По-друге, Соломія Павличко наголошувала, що В. Підмогильний у романі «Місто» висунув ідею двоїстості людини, де з одного боку – душа й інтелект, а з іншого – тіло й інстинкт. «Гармонія між цими двома сферами дається важко. По суті, вона, на думку автора, неможлива» [Павличко : 224].

По-третє, слушно зауважує професор Юрій Григорій у передмові до повісті «Ти», що Валер'ян Підмогильний свідомо назвав: «свій твір не «Київ», а лише «Місто», дав ширше поняття і хотів взагалі, як колись у романі «Повія» Панас Мирний, показати розкладовий, на його думку, вплив міста на виходців з села, тому й не описав Києва та не подав представників різних верств його населення і обминув деякі актуальні проблеми київського життя» [Григорій : 12]. Тобто це був художній прийом.

Таким чином, роман «Місто» слід розглядати не лише як критику морального занепаду молодого пореволюційного покоління, а й як глибоке дослідження внутрішнього світу людини у вирі змін, що й робить твір Підмогильного важливим явищем української літератури. «Очевидно, Валер'ян Підмогильний своїми творами демонструє, що все життя людини – ... є своєрідною творчістю...» [Гірняк : 49].

Поглянемо, як коментує це Олена Звичайна у своїй повісті. Валер'ян Підмогильний, створивши роман «Місто», опинився на піку слави, адже його твір став одним із найпопулярніших у ті роки. Але це був історичний період, коли московський кремль диктував викорінювання національних традицій, правил, законів, коли диктував руйнувати релігію, знищувати людську гідність та родинну мораль. Авторка стверджує, що письменники наввипередки почали випускати свої «шедеври» про переваги «любови без черемхи» [Звичайна : 545]. Кремль підтримував таких митців, співав їм славу та «ще й за кордон державним коштом відряджував» [Звичайна : 545]. Мабуть, цим Олена Звичайна натякає на події з життєпису Валер'яна Підмогильного, коли у рік виходу роману «Місто» (1928) митець разом із групою письменників відвідав Берлін, Париж і Прагу. Проте мисткиня зазначає, що радянська політика була мінливою: те, що вчора

здавалося прогресивним, сьогодні стало ворожим. І з високих башт червоної москви залунали інші гасла «Нехай живе здорова советська родина!» [Звичайна : 546]. Тож з усіх бібліотек було негайно вилучено чималу кількість творів, які протягом 20-х років були на піку популярності. У цей список потрапив і роман «Місто», який було визнано аморальним, а сам Валер'ян Підмогильний, як і багато інших творців епохи, зазнав репресій.

Олена Звичайна критично розкриває тогочасну соціальну реальність, в якій творчість могла стати не лише джерелом натхнення, а й приводом для переслідування. Письменниця наголошує на крижкості людської свободи в умовах тоталітарного режиму та на гіркій іронії долі, яка перетворює ідеал на трагедію. Також вона згадує у своїй повісті професора Григорія Костюка, який називає Валер'яна Підмогильного «гострозорим» і твердить, що саме за цю гостроту зору йому не пробачила москва. Проте мисткиня стверджує протилежне: за «сліпоту зору» йому спершу співали славу, а згодом – знищили, як це вміє робити кремль.

Висновки. У статті здійснено рецептивну інтерпретацію двох важливих творів української літератури. Через образи Степана Радченка, Віри Ільченко та введення образу Степана Панченка, Олена Звичайна вступає у полеміку з романом Валер'яна Підмогильного, демонструючи своє критичне ставлення до його твору. Авторка створює у своїй повісті ефект читача-критика, де героїня, володіючи

здатністю до глибокої саморефлексії, стає виразницею авторської позиції. Такий спосіб дозволяє письменниці не тільки порівняти дві різні соціально-політичні реальності, але й гостро критикувати роман Підмогильного за його приховування реальних проблем того часу. У той час, коли Валер'ян Підмогильний у романі «Місто» відсторонюється від зображення соціальних проблем, Олена Звичайна у повісті «Ти» відверто висвітлює події Києва 1927–1929 років, висновуючи більш реалістичну картину тогочасного життя.

Однак варто зазначити, що роман «Місто» Валер'яна Підмогильного – твір багатогранний, який дозволяє різні інтерпретації. Це і природне для людини внутрішнє роздвоєння між низькою самооцінкою та прагненням самоствердитися. Це і двоїстість – боротьба між інтелектом і тілом. Крім того, це прагнення створити широкий образ урбаністичного простору як чинника, який впливає на людину.

Таким чином, через рецептивну інтерпретацію твору Олена Звичайна виявляє своє заперечення щодо позиції Підмогильного, акцентуючи на необхідності відкритого зображення соціальних реалій у літературі. Проте роман «Місто» залишається складним і багатовимірним текстом, який відкривається по-різному, залежно від кута зору: чи то соціального, чи то психологічного, чи то філософського. Критика Олени Звичайної, безперечно, розширює горизонти сприйняття цього твору, проте не вичерпує його значення, залишаючи простір для подальших інтерпретацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гіряк М. У пошуках координат для власного я: проблема ідентичності у прозі Валер'яна Підмогильного. *Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство*. 2011. Випуск 154. Том 166. С. 43–50.
2. Григорієв Ю. Повість про дівочу долю в країні, де не шануються людські права. Звичайна О. Ти: Повість із життя українців у золотоверхому Києві в 1927–29 рр. Мюнхен, 1982. С. 7–13.
3. Кривчун В. Вигнанка слова: письменниця еміграційної літератури радянської доби Олена Звичайна. The 5th International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects”. (December 16–18, 2024). MDPC Publishing, Munich, Germany, 2024. P. 568–571.
4. Кривчун В. Межі свободи: голос письменниці-емігрантки Олени Звичайної (на матеріалі повісті «Ти»). *Меморіалізація: від наукових засад до світових практик* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2024 р.). Київ, 2024. С. 158–160.
5. Кривчун В. Фольклорний образ плахти та її символічне значення у нарисі Олени Звичайної «Миргородський ярмарок». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. Вип. 1. С. 18–25.
6. Кривчун В. Функції пейзажу у нарисі «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної. *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2023 р.). Київ : ТОВ «Геопринт», 2024. С. 77–80.
7. Ленська С. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.

8. Олена Звичайна. Ти: повість із життя українців у золотoverхому Києві в 1927–29 роках. Мюнхен : Українське видавництво, 1982. 579 с.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
10. Підмогильний В. Місто. Українська вільна академія наук у США. Нью-Йорк, 1954. 300 с.
11. Філатова О. Розколоте «Я», або феномен психологічного двійництва в українському романі 20-х років ХХ століття. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 4 (191). С. 158–164.

REFERENCES

1. Hirniak, M. U. (2011). U poshukakh koordynat dlia vlasnoho ya: problema identychnosti u prozi Valeriana Pidmohylnoho [In search of coordinates for one's own self: the problem of identity in Valerian Pidmohylny's prose]. *Naukovi pratsi. Serii: Filolohiia. Literaturoznavstvo*. No. 154. Vol. 166, 43–50 [In Ukrainian].
2. Hryhoriiv, Yu. (1982). Povist pro divochu doliu v kraini, de ne shanuiutsia liudski prava [A story of a girl's fate in a country where human rights are not respected]. *Zvychayna O. Ty: Povist iz zhyttia ukrainsiv u zolotoverkhomu Kyievi v 1927–29 rr*. Munich, 7–13.
3. Kryvchun, V. (2024). Vyhanka slova: pysmennytsia emihratsiinoi literatury radianskoi doby Olena Zvychayna [Exile of the word: writer of Soviet-era émigré literature Olena Zvychayna]. The 5th International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects”. (December 16–18). MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. P. 568–571.
4. Kryvchun, V. (2024). Mezhi svobody: holos pysmennytsi-emihrantky Oleny Zvychaynoi (na materialy povisti “Ty”) [The limits of freedom: the voice of émigré writer Olena Zvychayna (based on the novella ‘You’)]. *Memorializatsiia: vid naukovykh zasad do svitovykh praktyk: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 22 lystopada). Kyiv, 158–160.
5. Kryvchun, V. (2024). Folklorni obraz plakhty ta yii symvolichne znachennia u narysi Oleny Zvychaynoi “Myrhorodskiy yarmarok” [Folklore image of plachta and its symbolic meaning in the Olena Zvychayna's sketch story “Myrhorod Fair”]. *Akademichni studii. Serii «Humanitarni nauky»*. No. 1, 18–25.
6. Kryvchun, V. (2024). Funktsii peizazhu u narysi «Myrhorodskiy yarmarok» Oleny Zvychaynoi [Functions of landscape in Olena Zvychayna's essay ‘Myrhorod Fair’]. *Zakordonne ukrainstvo: vid doslidzhennia istorii do prohnozu rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 26 kvitnia 2023 r.). Kyiv: TOV “Heoprynt”, 77–80.
7. Lenska, S. (2015). Antytotitararny diskurs u malii prozi Oleny Zvychaynoi [Anti-totalitarian discourse of the short stories by Olena Zvychayna]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Filolohiia*. No. 13, 37–45.
8. Zvychayna, O. (1982). Ty: povist iz zhyttia ukrainsiv u zolotoverkhomu Kyievi v 1927–29 rokakh [“You”: a novella about the life of Ukrainians in golden-domed Kyiv in 1927–29]. *Ukrainske vydavnytstvo*: Munich, 1982, 579 s.
9. Pavlychko, S. (1999). Diskurs modernizmu v ukrainskii literaturi [Discourse of Modernism in Ukrainian Literature] : monohrafiia. Kyiv: Lybid, 447 s.
10. Pidmohylnyi, V. (1954). Misto [The City]. *Ukrainska vilna akademiia nauk u SShA*. New-York, 300 s.
11. Filatova, O. (2010). Rozkolote “Ya”, або феномен психологічного двійництва в українському романі 20-х років ХХ століття [The fractured ‘self’, or the phenomenon of psychological doubling in the Ukrainian novel of the 1920s]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. No 4 (191), 158–164.

V. G. KRYVCHUN

Postgraduate Student,

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

E-mail: vita_nika@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0007-9490-4682>

THE RECEPTIVE INTERPRETATION OF THE NOVEL “THE CITY” BY VALERIAN PIDMOHYLNY IN THE NOVELLA “YOU” BY OLENA ZVYCHAYNA

This article analyzes the artistic dialogue between the novella “You” by Olena Zvychayna and the novel “The City” by Valerian Pidmohylny through the lens of the protagonist Vira Ilchenko's perception of the novel's images and motifs. The study aims to reveal the literary polemics between the two texts, uncovering new aspects of the novel's interpretation and demonstrating Olena Zvychayna's stance on the author's suppression of the truth about his era.

The methodological foundation of the research is an interpretative approach to the analysis of literary text, which allows for tracing how the novella “You” engages in dialogue with the novel “The City”, revealing various semantic

levels through the protagonist's inner monologue. Additionally, a receptive method is applied to examine how the reader (specifically, the heroine of Olena Zvy chayna's work) comprehends and responds to Pidmohyl'ny's text.

The scientific novelty of the study lies in the first-ever detailed analysis of the literary conflict between the characters of the two works: Stepan Radchenko from "The City" and Vira Ilchenko from "You". The research traces the differences in the characters' worldviews, moral orientations, and life values. Special attention is given to the parallel between Stepan Radchenko and another character from "You", Stepan Panchenko, whose similarity to Pidmohyl'ny's character is emphasized even at the level of their names, reinforcing the motif of betrayal and moral weakness.

The conclusions explore how Olena Zvy chayna's critical reading of "The City" serves as a means to address the artist's responsibility to society, moral nonconformism, and truth. The study reveals that Vira Ilchenko's internal conflict embodies a rejection of compromises with one's conscience, in contrast to Stepan Radchenko's moral flexibility. The presented receptive interpretation shows that the artistic polemics between the two works serve as a tool for exposing the moral ambiguity of the era and revealing the illusory nature of Soviet reality, as reflected in "The City".

Key words: literary work reception, literary polemics, critical dialogue, artistic reflection, psychological portrayal of characters, character images, literary emigration.